

FORMES TRÒPIQUES AL MS. 276 DE LA BIBLIOTECA DE CATALUNYA

La Consueta de Tarragona és un dels còdexs més interessants per a comprendre l'evolució dels trops i llurs formes a la Tarraconense. Estudiada sota un altre aspecte pel professor A. Soberanas i Lleó¹, qui atribueix, crec que encertadament, el manuscrit al pontificat de l'Arquebisbe Ximeno de Luna, conté una gran quantitat de materials, dels que n'he destriat llur contingut tropístic.

Podem considerar la Consueta com el resum de normes «oficials» que regeixen una església o diòcesi. Els canvis de ritus i el progressiu enriquiment de la litúrgia obligaven molt freqüentment a editar o confectionar un altre text, a l'abast de les necessitats novament sorgides. Això explica a bastament la presència de manuscrits o consuetes de diferents èpoques, però que pertanyien a una mateixa església. El mateix esdevenia amb els Breviaris, Tropers, Graduals, etc.

Hi ha, també, consuetes de tipus administratiu: de la Sagristia, de l'Arxiu, del Mestre de Música.

La minuciositat acostuma a ésser la veritable regla d'or d'aquests còdexs. Totes les cerimònies hi són explicades i previstes exhaustivament. També és corrent de trobar algunes reflexions morals, textos literaris o apunts personals, que en conjunt donen una nota humana enmig de l'aldarull jurídic-ritualista del manuscrit.

De tota manera, l'enumeració dels cants, salms, antifones i en general de tota mena de trops, no és pas completa: generalment —per bé que no és gens rar de trobar-se amb textos sencers— ens dona l'*incipit*, amb el que ens remet a un altre còdex, que podrà ésser l'Antifoner, el Responsorial, el Gradual i d'altres.

Les consuetes, doncs, són llibres auxiliars que ens indiquen implícitament l'existència manifesta d'una gran biblioteca litúrgica, ben

¹ A. J. SOBERANAS, *Un manuscrito tarraconense: La «Consueta» del Arzobispo Ximeno de Luna (1317-1327)*, «Biblioteconomía», (Barcelona), XVII, 51-52 (1960), 37-41.

assortida d'aquells còdexs esmentats, totalment necessaris per al funcionament acurat del ritual.

No ens ha de preocupar consegüentment de trobar-nos només amb els *incipit*, per tal com ací resideix llur importància.

Quan la consueta ens parla, per exemple, de la verbeta pertanyent a la festa d'un sant, no ens portarà a un sol Antifoner, sinó més aviat a diferents còdexs litúrgics; d'altra manera, també és possible que aquesta verbeta sigui coneguda a bastament pels clergues, prescindint llavors d'una més clara explicitació.

També caldrà veure que les verbetes, com tota classe de trops, acostumaven a canviar en els temps, com a símbol d'una més espontània participació en les funcions litúrgiques.

Alguna vegada trobem l'expressió «...cum suis verbetis...»² significat amb això l'existència perfectament controlada i sabuda d'aquesta correspondència.

Les Consuetes ens permeten de conèixer una gran quantitat de trops perduts avui de manera irremissible. Però malgrat això ens resta encara el testimoniatge, no gens despreciable, de llur palesa existència i de la completa referència litúrgica que resulta de l'emmarcament dintre els ritus.

ACLARIMENTS

Abans de passar al comentari directe de la Consueta, he cregut imprescindible d' aclarir alguns conceptes i mots emprats al manuscrit. Havent centrat l'anàlisi del seu contingut en els trops i concretament en les verbetes³, faig referència només a les singularitats de llur context semàntic.

Vet ací els mots que pel seu ús continuament manifest, mereixen una explicació:

1. *Versus*. Podem considerar-lo com una de les acepcions de *trop*. Alguna vegada es refereix a les interpolacions de les parts invariables de la Missa —Kyrie, Glòria, Sanctus, Agnus Dei— o també a un trop d'una antifona; altres vegades vol dir simplement una glossa

² MS. 276 B. de C., Fol. 9.

³ La verbeta, trop dels IIIer, VIè o IXè responsoris de Matines, és el mot català corresponent a *prosulla* o *prosella*. Freqüentment es troba també a altres llocs de l'Ofici, essent equivalent llavors —des d'un punt essencialment litúrgic i funcional— a la seqüència o bé a una prosa. Cf. F. BONASTRE, *Una verbeta tarraconense en el Antiphonarium Responsoriale de Montblanc* «Bol. Arg.» (Tarragona), Años LXVII-LXVIII, *Miscel·lània*, SÁNCHEZ REAL, pàgs. 185-189.

o amplificació d'una resposta. Finalment, per bé que d'una manera més rara, pot significar *vers*, en la mateixa línia semàntica d'expressió usual a les literatures romàniques.

2. *Neuma*. En principi assoleix la significació de *melisma*. *Neuma* originàriament vol dir grup de notes que constitueixen una unitat gràfica i, en certa manera, temàtica. D'aquesta acepció a la de *melisma* hi ha, però, un subtilíssim pas. La diferència ve determinada pel fet que, així com *neuma* és un mot tècnic a la música gregoriana —per oposició a *pes* o nota simple— el *melisma* es refereix directament a un tema-standard que farà néixer un text sillàbic.

3. *Tropus*. La més genèrica acepció de glossa o amplificació d'un text litúrgic.

4. *Prosa*. Oposat a *Tropus*, que generalment es refereix al fet musical, mentre que *Prosa* ho fa al fet literari. Temps a venir, ambdós mots passaren a ésser equivalents.

Alguna vegada té la significació de *prosulla* o *verbeta*, especialment als manuscrits dels segles XI i XII.

També és usat com a acepció de *sequentia* i *trop*.

Es tracta potser del mot més equivalent de tots.

5. *Sequentia*. «*Quod alleluia sequet*». La seqüència és, a l'inici, quelcom purament musical (al menys, en quant a contingut semàntic). L'evolució d'aquesta forma tròpica és molt semblant a la de la *verbeta*.

CONTINGUT DE LA CONSUETA DE TARRAGONA

Segueixo el mateix ordre establert al manuscrit: primerament la part *De Tempore*; després, *De Sanctis*.

I

NADAL

Matines

Després del VIè Responsor, *Gloria in altissimis Deo*, la *verbeta Bonae voluntatis* (Fol. 9).

Iudicii signum (Cant de la Sibilla) entre la novena lliçó i el IXè Responsor (Ibid.).

Responsor IXè, «...cum suis verbetis...» (ibid.).

Antifones *Super psalmos* «...cum versibus...» (ibid.).

Laudes

«...Versus *Infantem vidimus...*» (Fol. 9 v.).

«...Neumam antiphone...» (ibid.).

Prosa del Gloria Patri (ibid.).

Trop *Quem vates* (ibid.).

Missa de Matinada

«...kiries et sanctus cum versibus...» (ibid.).

«...epistola cum alleluia et prosa *Jesse virga...*» (ibid.).

Missa Major

«...epistola cum alleluia et prosa *Celeste organum...*» (ibid.).

«...epistola cum alleluia *Multipharie*, prosa *Potestate non natura...*»
(Fol. 10).

Vespres

Prosa *Letabundus* (ibid.).

«...Versus *Verbum caro factum est...*» (ibid.).

Prosa de l'antifona del Magnificat (ibid.).

OCTAVA DE NADAL

Prosa a la Missa (Fol. 10 v.).

DOMINICA INFRAOCTAVA

Missa

«...kiries et sanctus cum versibus...» (Fol. 11).

Prosa (ibid.).

CIRCUMCISIO

Missa

«...kiries et sanctus cum versibus...» (Fol. 11 v.).

EPIFANIA

VIGÍLIA D'EPIFANIA

Vespres

Prosa de l'antifona del Magnificat (Fol. 12).

DIADA

Matines

«...IX Responsorium *Tria sunt munera cum verbeta suo* (sic)»
(Fol. 12 v.).

Laudes

Prosa del Benedictus (ibid.).

Missa

Prosa de l'Epifania (ibid.).
«...kiries et sanctus cum versibus...» (ibid.).

Vespres

«...verbeta *Magi stellam* cum alleluia...» (ibid.).

OCTAVA D'EPIFANIA

Missa

Seqüència (Fol. 13).

PASQUA

Matines (Dissabte Sant)

«...*Jerusalem, Jerusalem*, cum neuma...» (Fol. 25 v.).

Missa

«...et finiatur alleluia cum neuma...» (Fol. 28 v.).
Prosa del Magnificat «...et finiatur cum neuma...» (Fol. 29).

Laudes

«Responsorium *Haec dies* finiatur cum neuma sua (sic)...» (ibid.).

MAITINES IN PASCHA

«...post tertiam lectionem dicitur verbeta *Hodie surrexit Dominus...*»
(*ibid.*).

DE OFFICIO FERALI IV, V ET VI

Vespres

«...cum alleluia et prosa...» (Fol. 32).

DOMINICA I POST PASCHA

Matines

«...Verbetea eciam potest cantari...» (Fol. 32 v.).

DOMINICA V POST PASCHA

Matines

«...et responsorium ut in alia festivitate, IX responsorium cum verbetea dicatur...» (Fol. 37).

ASCENSIÓ

Vespres

Prosa *Adest nobis suma* (Fol. 37).

PENTECOSTA

De Officio Primis Tribus Diebus

«*Loquebantur variis linguis sive verbetea dicatur...*» (Fol. 38 v.).

DOMINICA TRINITATIS

Missa

«...cum gloria et prosa...» (Fol. 40 v.).

CORPUS CHRISTI

Laudes

«...verbetea *Verbum supernum...*» (Fol. 41).
Prosa de l'antifona del *Benedictus* (*ibid.*).

Missa

Prosa *Lauda Syon* (Fol. 41 v.).

Vespres

Prosa de l'antifona del Magnificat (ibid.).

ADVENT

Laudes

«...quae antiphone ante gloriam dicantur, post gloriam prosa...»
(Fol. 49).

II

*Sant Esteve**Matines*

Verbeta del IXè Responsori (Fol. 49 v.).

*Sant Joan Evangelista**Vespres*

Prosa *Letabundus* (Fol. 50).

*Sant Tomàs**Missa Major*

«...prosa propria beati Thome dicatur...» (Fol. 50 v.).

«...kiries et sanctus cum versibus...» (ibid.).

*Sant Fructuós**Primeres Vespres*

Prosa de l'antifona del Magnificat (Fol. 52 v.).

*Sant Macià**Primeres Vespres*

Prosa de l'antifona del Magnificat (Fol. 57).

*Invenció de la Creu**Vespres*

«...alleluia...cum prosa...» (Fol. 61 v.).

*Sant Joan Baptista**Vigilia*

«...die meridio cum prosa et omni sollempnitate sua...» (Fol. 63).

Vespres

«...verbeta *ave dilecte dei baltista* mixtum cum alleluia *Erat lucerna* dicatur...» (ibid.).

*Vigilia de Sant Pere i Sant Pau**Vespres*

Prosa de l'antifona del Magnificat (Fol. 64).

*Sant Pere**Matines*

Verbete del IXè. Responsori (Fol. 64 v.).

Missa

Prosa *Gaudet Chorus* (ibid.).

Vespres

Prosa de l'antifona del Magnificat (ibid.).

*Santa Maria Magdalena**Missa*

Prosa

*Sant Jaume**Missa*

Prosa *Pangat Chorus* (Fol. 66 v.).

*Sant Llorenç**Missa*

Prosa *Stola jucunditatis* (Fol. 68 v.).

ASSUMPCIÓ

*Vigilia**Vespres*

Prosa de l'antifona del Magnificat, «...sicut in magnis sollempnitatibus...» (Fol. 69 v.).

Matines

Verbeta *Inviolata* (ibid.).

Laudes

Prosa del Benedictus (ibid.).

*In die**Vespres*

Verbeta *Aurea nempe* (Fol. 70).

*Dominica infraoctava**Missa*

Prosa (Fol. 70 v.).

*Sant Agustí**Missa*

Prosa *Gaudet preclara* (Fol. 71 v.).

NATIVITAT B.M.V.

*Vigilia**Vespres*

Prosa de l'antifona del Magnificat (Fol. 73).

*In die**Matines*

Verbeta *Inviolata* (ibid.).

Missa Major

«...dicatur sollempne cum prosa...» (ibid.).

*Exaltació de la Creu**Missa Major*

«...sollempne dicatur cum sequencia sua et prosa *Laudes crucis atollamus...*» (Fol. 74).

*Santa Tecla**Primeres Vespres*

Prosa de l'antífona del Magnificat (Fol. 75).

Missa

Prosa Fol. 75 v.).

*Sant Miquel**Matines*

Verbeta del IXè. Responsori (Fol. 76).

Missa

Prosa *Has celebres* (ibid.).

*Sant Jeroni**Primeres Vespres*

Prosa de l'antífona del Magnificat (Fol. 76 v.).

*Vigilia de Sant Simó i Judes**Primeres Vespres*

Prosa de l'antífona del Magnificat (Fol. 77 v.).

*Tots els Sants**Primeres Vespres*

Prosa de l'antífona del Magnificat (Fol. 78).

Matines

Verbeta del IXè. Responsori (Fol. 78 v.).

Laudes

Prosa de l'antifona del Benedictus (ibid.).

Sant Martí

Missa

Prosa (Fol. 80).

Sant Andreu

Primeres Vespres

Prosa de l'antifona del Magnificat (Fol. 81).

Sant Nicolau

Missa

«...kiries et sanctus cum versibus...» (Fol. 81 v.).

Sant Tomàs Apòstol

Primeres Vespres

Prosa de l'antifona del Magnificat (Fol. 82).

Laudes

Prosa de l'antifona del Benedictus (ibid.).

Segones Vespres

Prosa de l'antifona del Magnificat (Fol. 82 v.).

VALORACIÓ DELS ELEMENTS TROPÍSTICS

Les formes contingudes a la Consueta ens donen el següent estat numèric:

- 17 Verbetes
- 1 Drama Litúrgic
- 1 Trop
- 47 Proses
- 2 Seqüències
- 5 Neumes
- 6 Citacions de trops al Kyrie i Sanctus.

És a dir, 79 formes tròpiques referenciades. L'ur quantitat ens dona fe de la gran riquesa bibliogràfic-litúrgica de la Catedral de Tarragona a principis de la catorzena centúria. Per altra banda, no pot escapar a la nostra consideració el lloc destacadíssim ocupat pels trops, sobretot en funció d'una major solemnitat.

El cicle de Nadal, com esdevé arreu de Catalunya, és el més important nucli de trops, la qual cosa prova d'un cantó aquella *solemnitat* que sembla ésser l'element indispensable de llur aparició; d'altre, és el Nadal la festa més popular i alegre —malgrat la importància cabdal de la Pasqua de Resurrecció— en quant a manifestacions paralitúrgiques.

La festa de la Pasqua, després del llarg parèntesi de Quaresma, és la que segueix en importància quantitativa al Nadal.

Dintre del propi dels Sants, l'Assumpció de la Verge Maria conté una major riquesa de trops. Es coneguda la importància d'aquesta celebració al Principat i particularment a Tarragona. Li segueixen amb poca diferència la Nativitat i la Purificació.

També a les festivitats d'alguns sants —Sant Esteve, Sant Miquel, Sant Pere, Tots els Sants—, i especialment a les dels patrons tarraconins —Santa Tecla, Sant Fructuós— veiem altra vegada la repetida aparició de formes tròpiques.

Finalment vull deixar constància del floreament de trops en el dia del Corpus, festa de tan àmplia —en aquells temps— participació popular.

RECONeixEMENT DE LES FORMES TRÒPIQUES

El trop *Quem Vates*, que apareix a les Laudes de Nadal, és un dels pocs exemplars que no continuaren la seva trajectòria evolutiva envers el Drama Litúrgic⁴. La seva presència en els còdexs medievals resulta bastant freqüent. D'una contextura semblant al *Quem quaeritis in praesepio*⁵, és un trop de l'Introït de la Missa, molt usual a Catalunya.

Als Responsoris d'Epifania (Matines) veiem l'aplicació d'un pronom masculí (*suo*) al mot verbeta, possiblement deguda a un simple *lapsus calami*⁶.

⁴ R. DONOVAN, *The Liturgical Drama in Medieval Spain*, pàg. 92.

⁵ *Ibid.*, pàgs. 14, 56 i 66.

⁶ MS. 276, Fol. 12 v.

El cicle de la Pentecosta, dins de la festivitat del Corpus, ens ofereix la cèlebre seqüència —ací també amb el nom de *prosa*— *Lauda Syon Salvatorem*, d'actual vigència en la litúrgia llatina.

Anem a veure ara les verbetes:

1. *Bone voluntatis*. Verbeta originada pel neuma melismàtic *Bone voluntatis*, del Responsor *Gloria in altissimis Deo*.

Referències:

- a) *Antiphonarium Responsoriale* de Mallorca. MS. s.n. de l'Arxiu Capitular de la Catedral. S. xiv. Fol. 30.
- b) *Consueta* de la Catedral de Palma de Mallorca. MS. 3412 id., id. S. xvi (posterior a 1512). IXè Responsor de Matines de la festivitat de la Circumcisió.

Aquesta verbeta sembla haver estat desglossada d'una altra més antiga, a tenor dels manuscrits: *Quia verbum hodie esta caro factum*, referenciada en els següents còdexs:

- a) *Consueta* de la Seu d'Urgell. MS. 131 Bibl. Episc. Vic. S. xii. Fol. 14. IXè Responsor de Matines.
- b) *Breviarium Oscense*. I Pars. MS. 7 Catedral Osca. S. XII. Fol. 64. IXè Responsor Matines.
- c) *Breviarium Oscense*. MS. 12 Catedral Osca. S. XIII. Fol. 55. IXè Responsor Matines.
- d) *Consueta* de la Seu d'Urgell. MS. s.n. Arxiu Capitular de la Seu. S. xv. Fol. 26. IXè Responsor de Matines.
- e) *Breviarium Sancti Rufi*. MS. 87 Arxiu Hist. Arxidioc. Tarragona. S. xv. Fol. 114. IXè Responsor Matines.
- f) *Breviarium Ilerdense*. Incunable 582 Bibl. Univ. i Prov. de Barcelona. Any 1479. s.n. III Responsor Matines.

2. *Jesse Virga*. (Al nostre manuscrit amb la denominació de *prosa*). Continguda al *Repertorium Hymnologicum*, núm. 9458.

3. *Magi stellam*. Referenciada també al *Breviarium Tarracense* (1487): Incunable s.n. Arxiu Capitular de la Catedral de Tarragona. Fol. 201 v. (*Magi stellam quam vidistis*).

4. *Hodie surrexit Dominus*. Verbeta originada pel neuma *Orto iam sole*, del Responsor *Et valde mane una sabbatorum*. Pertany al repertori arcaic.

Referències:

- a) *Responsoriale Antiphonarium* de S. Feliu de Girona. S. xi. Cod. 45 Museu Dioc. Girona. Fol. 12 II Verbeta de Pasqua.
- b) *Antiphonarium*. A.C.A. Monacales, 381 (Codice Varia, VIII). Fol. 6. S. xi.
- c) *Consueta d'Elna*. MS. 124 Bibl. Munic. Toulouse. Fol. 46 v. S. xiv. III Responsor Matines (Feria III post Pascha).

- d) *Antiphonarium Responsariale* de Mallorca. MS. s.n. Arx. Cap. Palma de Mallorca. S. XIV. Fol. 126 v.
- e) *Breviarium* de Pere d'Urrea. MS. s.n. Arx. Cap. Tarragona. (1483-1484). III Responsori Matines.
- f) *Consueta de Mallorca*. MS. 3412 Arx. Cap. Palma de Mallorca S. XVI (post. a 1512). s.n. III Responsori Matines Pasqua i Feria II post Pascha.
- g) *Repertorium Hymnologicum*. 7918.

Tots els manuscrits, llevat la *Consueta* de Tarragona, duen l'incipit *Hodie resurrexit Dominus*.

5. *Verbum supernum*. Només referenciada al nostre manuscrit.

6. *Ave dilecte Dei Baptista*. Verbeta originada per l'alleluia *Erat Lucerna*. Pertany al repertori arcaic.

La *Consueta* de Tarragona ens diu: «...*mixtum cum alleluia...*»⁷ la qual cosa ens confirma l'origen totalment melismàtic d'aquesta verbeta.

El text només l'he trobat al *Graduale* d'Encamp (Andorra)⁸.

7. *Inviolata* (Assumpció). Hi ha dues versions de la verbeta, referenciades ambdues amb el mateix *incipit*: *Inviolata celorum regina*. A qualsevol d'elles podria referir-se la *Consueta*.

Referències:

- a) *Responsoriale Antiphonarium* de S. Feliu de Girona. Cod. 45 Museu Dioc. Girona. S. XI. Fol. 59. IXè Responsori Matines.
- b) *Consueta* de San Cugat. MS. 46 A.C.A. (1219-1221) Fol. 128.
- c) *Breviarium Sancti Rufi*. MS. 87 Arx. Hist. Arxidioc. Tarragona. S. XV. Fol. 325 v. IX Responsori de Matines.
- d) *Consueta* de la Seu d'Urgell. MS: s.n. Arx. Cap. Seu d'Urgell. S. XV. Fol. 148. IXè Responsori Matines.
- e) *Consueta* de S. Joan de les Abadesses. MS. 212 Arx. Episc. Vic. Vol. II, s.n. S. XV. IXè Responsori Matines.
- f) *Breviarium* de Pere d'Urrea. Incunable Arx. Hist. Arxidioc. Tarragona (1483-1484).
- g) *Consueta* de Mallorca. MS. 3411 Arx. Cap. Palma de Mallorca. Fol. CXVIII v. IXè. Responsori de Matines.
Fol. CXIX, Processó.
Fol. CXXXVI, Octava de l'Assumpció.

8. *Aurea nempe*. Referenciada només a la *Consueta* de Tarragona: «... *Ad vesp̄eros super psalmos antiphone de Laudibus cum psalmis vesp̄ertinalibus beate Marie verbeta aurea nempe cum alleluia*

⁷ Ibid. Fol. 63.

⁸ MS. 1085 Bibl. Catalunya. S. XII. Fol. 125.

*veni de Libano et cantetur a iiij cantoribus et in se ipsa verbeta finiatur...»*⁹.

Es tracta claríssimament d'una verbeta d'origen melismàtic. És curiós d'observar que dita verbeta la cantaven quatre cantors: amb això veiem que no es tracta mai d'un gènere *popular*, al menys pel que fa a una consideració merament sociològica.

9. *Inviolata* (Nativitat). Verbeta originada pel fragment melismàtic *Inviolata permansisti*, del responsori *Gaude Maria Virgo*. Pertany al repertori arcaic.

Referències:

- a) *Responsoriale Antiphonarium* de S. Feliu de Girona. Cod. 45 Museu Dioc. Girona. S. XI. Fol. 62.
- b) *Breviarium Sancti Rufi*. MS. 87 Arx. Hist. Arxidioc. Tarragona. S. XV. Fol. 334 v.
- c) *Consueta* de Mallorca. MS. 3411 Arx. Cap. Palma de Mallorca. S. XVI. Fol. XIIIv. IXè Responsori Matines i Processó.

* * *

Les altres verbetes, corresponents a certes festivitats però sense l'*incipit*, no podem de moment identificar-les. La troballa d'un Antifoner o Breviari de la Seu Tarragonina de la mateixa època ens ho faria possible, per tal que ara només podríem treballar amb una manca quasi absoluta de dades.

Només en un cas m'atreveixo a identificar una verbeta: la de la festa de Sant Miquel, pertanyent al repertori arcaic: *Atque proiectus in ipso ortu suo* (*Repertorium Hymnologicum*, 1415), referenciada en manuscrits altrament concordants amb la *Consueta* de Tarragona; també em refio del fet d'ésser inclosa al tarragoní *Breviari de Pere d'Urrea*: Aquest últim incunable recull molts pocs exemplars de l'antic repertori, entre els quals es troba com a única verbeta de la festivitat de Sant Miquel, *Atque proiectus*.

Referències:

- a) *Responsoriale Antiphonarium* de S. Feliu de Girona. Cod. 45 Museu Dioc. de Girona. S. XI. Fol. 66. IXè Responsori de Matines.
- b) *Breviarium Oscense*. III Pars. MS. 9 Arx. Cap. Osca. S. XII. Fol. 208 v. IXè Responsori Matines.
- c) *Consueta* de Sant Cugat. MS. 46 A.C.A. (1219-1221) Fol. 135.
- d) *Antiphonarium Matutinale* de Montblanc. MS. 1 Arx. Parroq. Sta. Maria. S. XIV. Fol. 38 v. IXè Responsori Matines.

⁹ MS. 276. Fol. 69 v.

- e) *Antiphonarium Responsoriale* de Montblanc. MS. 3 Arx. id. id. S. XIV. Fols. CXIX-CXIX v. IXè Responsor Matines.
- f) *Consuetà* de Sant Joan de les Abadesses. MS. 212 Arx. Episc. Vic. Vol. II s.n. IXè Responsor Matines.
- g) *Breviarium* de Pere d'Urrea. Inc. s.n. Arx. Cap. Tarragona. 1483-1484. IXè. Responsor de Matines.
- h) *Consuetà* de Mallorca. MS. 3411 Arx. Cap. Palma de Mallorca. S. XVI. Fol. CXXXXIV, IXè. Resp. Matines. Fol. CXXXXIV v., Processó.

FRANCESC BONASTRE I BERTRAN

Universitat Autònoma de Barcelona